

למיימינים ולמשמאילים - מאמר תגובה

ראש הישיבה הרב צפניה דרורי

ראשי פרקים

- א. רקע
- ב. גישת הרמח"ל - כללי חז"ל
- ג. מגמת הכותב - הדרכה מוסרית וצודקת
- ד. אישים בתנ"ך
 1. אברהם אבינו
 2. יעקב אבינו
 3. דוד המלך
 - ד. סיכום

א. רקע

מאמר זה מבוסס על שיעור שניתן בישיבה על רקע פולמוס שהתעורר בעולם הישיבות בעקבות פרסום חוברת של הרב צבי טאו ביחס לביקורת המקרא. פרסום החוברת גרר אחריו תגובות נרחבות וכחלק מן הויכוח תפס לו הנושא 'תנ"ך בגובה העיניים' חלק נכבד. הרב שלמה אבינר פרסם בעלון השבועי של "מכון מאיר" מאמר על 'לימוד תנ"ך בגובה העיניים', כשהוא שולל זאת מכל וכל, והרב יואל בן נון יצא כנגדו בדברים נחרצים בעיתון 'הצופה'.

נושא זה חזר ונדון בישיבתנו בזכות תרי צנטרי דדהבא שלנו, הרב אמיתי והרב בלום. מה שנשמע בבית מדרשנו, אלו דברים מתוקנים, כולם מכוונים לשם שמים. מתוך צניעות וענווה בדרישת התורה, שהיא חלק מטבע בית מדרשנו.

ב. גישת הרמח"ל - כללי חז"ל

הרמח"ל, במאמר על האגדות, בהתייחסו לדרכי דרישת המקרא, לעיוננו ולפרושנו כותב:

"ואמנם כבר הקדמתי לך, שלא בהחלט נאמר שכל מה שיוכל להיות מובן במלות (התורה) יהיה האמת על כל פנים, אלא יש לדבר הזה מדות וכללים, והם כללי ההגדה. והנה כבר יוכל לפול בזה הטעות בנקל, אם ידרוש איש מקרא אחד והוא לא השתמש מן הכללים האלה שזכרנו, שאז מה שיוציא בדרש ההוא, אפשר שיהיה שקר גמור אשר לא יאומת בשום פנים. ולא עוד שאפילו אם יהיה העיקר שבדבריו אמיתי, הנה אפשר שיהיה כוזב בכתוב

ההוא, כי אין הכוונה במלות ההן על הענין ההוא. ומזה נמשך, שתמצא לפעמים בחז"ל שיאמר אחד על דברי חברו שהם טעות, וזה, כי לפי דעת החכם ההוא, הנה השתבש שכנגדו בהוצאת הדרוש, לפי כללי ההגדה שכבר היו מפורסמים ביניהם, אף שלא התבאר לנו בדבריהם במה השתבש הדרוש, הנה הם במלות קצרות ירמזו זה לזה מקום הטעות, או ישיבו על הקושיות, הכל לפי הדרכים שהיו אצלם מפורסמים, מה שאין כן אצלנו, ועל כן יקשה לנו הבנת דבריהם, בין בהנחותיהם, בין בקושיותיהם בין בתירוציהם. אך היודע הדרכים האלה לאמיתם ימצא הכל גלוי לפניו אל נכון.¹

דרך משל: כשדרש ר"מ פסוק "עד שהמלך במסבו"² לגנותן של ישראל, אמרו לו: "אין דורשין שיר השירים אלא לשבח"³, לפי שכך היה הכלל בידם, ונמצא הדורשו לגנאי נוטה מכוונת רוח הקודש וכן כשדרש רבי לוי שאברהם מצא עצמו נמול, א"ר ברכיה: "בההיא עינתא אקיל ר' אבא בר כהנא לר' לוי א"ל שקרנא את כזבנא את".⁴ וזה מפני כלל שבידיהם, שבמעשה הצדיקים, כל מה שיש לדרוש לשבח צריך לדרוש לשבח, וברשעים להיפך, שכך היא הקבלה שכוונתו של הבורא ית' במלות שהכתיב, היתה לרמוז על כל פרטי הרשע של הרשעים ולבאר כל חלקי גנותם, ולהיפך בצדיקים להעלים כל מה שאפשר שיהיה בהם מהגנאי, ולבאר כל מה שבשבחם, ומי שרוצה לדרוש דרש אמיתי, צריך שילך לשיטת הכותב, שאז יסכים לדעתו, וזה פשוט".⁵

לפי דברי הרמח"ל קיימת סכנה גדולה בגישתנו אל התורה, בלי מידות וכללים שמא נלמד את התורה, נסתמך על פסוקים, נקשה קושיות, נוכיח בטעות דברים מסוימים שהם מנוגדים לדרכה של תורה ואולי אפילו כופרים ביסודות האמונה. גם דבר שנראה לכאורה מובן ומבואר, במילים של התורה, לא יהיה אמת והוא מסקנה שקרית ומסוכנת.

חז"ל קבעו כללים שנקראים "כללי אגדה", ועל ידי שימוש בכללים הללו אפשר לגשת אל התורה וללמוד אותה בלא חשש לטעות. אבל "אם ידרוש איש מקרא אחד והוא לא ישתמש מהכללים האלה שזכרנו אז מה שיוציא בדרש ההוא אפשר שיהיה שקר גמור אשר לא יאומת בשום פנים". אם אתה דורש פסוקים או מחדש חידושים מתוך מה שכתוב, אתה חייב להשתמש בכללים המקובלים כיצד יש לגשת לכתוב. אם לא יהיו הכללים האלה בידיך אתה עלול להגיע לשקר, בעיון בתנ"ך. בפשט בפסוקים וגם כלפי מי שדורש או ומחדש.

1. ילקוט ידיעת האמת חלק א
2. שיר השירים א, יב
3. שיר השירים רבה א, יא
4. ב"ר מז, ט
5. הערה: כתוב בזוה"ק (ח"ב עמ' צה) "קראי כמשמען, אבל מלין דאורייתא מלין סתימין אינון, וכמה אינון מלין דחכמתא דסתימין בכל מלה ומלה שאורייתא ואשתמודען אינון לגבי חכימין דידיעין ארְחין דאורייתא. (תרגום: המקראות הם כמשמעם, אבל דברי התורה דברים סתומים הם, וכמה דברי חכמה גנוזים בכל מילה ומילה שבתורה, והם נועדים אצל החכמים שמכירים בדרכי התורה), וחדש הרמח"ל שאפילו בקראי כמשמען אין לפרש אלא לפי כללים של חכמים.

ג. מגמת הכותב - הדרכה מוסרית וצודקת

"מי שרוצה לדרוש דרש אמיתי צריך שילך לשיטת הכותב".

אם אתה רוצה ללמוד דברי חכמים, להבין למה אותו חכם התכוון כשאמר מה שאמר, עליך לנסות להיות קשור לדעתו של הכותב. אם דעתו של הכותב מתאימה למסקנותיך - סימן שלמדת נכון ואם דעתו של הכותב היא בכיוון אחר לגמרי, ברור שיש כאן עיוות הדעת, הוצאת את הדברים מהקשרם, עירבת דברים שלך ושיבשת את הכתוב. שהרי לכותב יש כיוון מסוים. אתה צריך קודם כל לתפוס מהי המגמה של הכותב, מהי אמונתו, ואח"כ אתה יכול לדרוש דרשות או לפרש פשטים.

קודם שתבוא לבאר נבואותיו של ישעיה הנביא עלינו ולהבין ולדעת את עוצמתו ושלמותו, מהו נביא, מהו כח הנבואה וכד'. בנוסף עלינו "להכיר" את דמותו של ישעיה ככל הניתן, מה היו הערכים של ישעיהו הנביא בדבר ה' שבפיו ומעל לכל הבסיס לעיון הוא אמונה עמוקה בהיות הדברים שלפנינו דברי ה' בפי נביאיו לדורו ולדורות הבאים.

טרם דרישת המקרא עליך לדעת עומק שלמותו של משה מעל שאר הנביאים, ענוותנותו, צדקתו וגבורתו? כל מי שדן בדבריו של משה רבנו, חייב לדון ברעד וקדושה ע"פ התורה החיה לאור אותם ערכים שלמדנו ממשה רבנו וגדלנו עליהם.

אם אתה מוציא מסקנות מתורת משה בניגוד לתורת משה זהו שקר! לכותב יש מגמה פשוטה. ואם מה שאתה מבין מתאים למגמת הכותב - תכתוב, **אך אם יוצאות לך מסקנות אחרות תגייד: אני מתבלבל, לי יש בעיה!** זהו העיקרון שמלמד אותנו הרמח"ל.

אינני חושב שמפני שהתורה היא אלוקית, אסור לנו לחשוב מחשבות - בגלל קטנותנו.

התורה ניתנה לנו, כדי שנבין אותה במוחנו הדל. אין דבר כזה שאסור לחשוב - חייבים ללמוד ולחדש עפ"י היושר והנאמנות לקדושת התורה!

התורה ניתנה לנו, "לא בשמים היא"⁶, אנחנו דורשים ולומדים את התורה - עם המוח שלנו, מוח קדוש ועליון, מוח יהודי שיכול להגיע לאמת. אסור להשתיק את החכמה - "אל תחשוב", חובה לחשוב ולחפש את עומק התורה בטהרה, בקדושה, ביושר, בצניעות ובהגינות - ואז, הכל בסדר. כך נגיע למסקנות נפלאות, מסקנות אמת. גדולי ישראל למדו, חקרו ודרשו, גם אני אלמד, אחקור ואדרוש, גם אני אחפש את האמת! אבל, אין זה כ"כ פשוט, ישנם כללים ואם אינך מכיר את הכללים שעל ידם תגיע לדעה של הכותב, לשיטה של הכותב, עלולים לצאת דמיונות שקר תחת חכמה.

האם ללמוד? כן! האם לשאול שאלות? כן! בידינו למצוא תשובות? כן!

אבל, נחפש תשובות ע"פ דרכם של גדולי ישראל. מי שייגש לתורה שלא בדרך זו הוא מעוות, מי שימצא שיטה שנוגדת את התפיסה העקרונית הזאת, הוא חוטא וטועה

ד. אישים בתנ"ך

עומדות לפנינו דמויות גדולות וענקיות, שהכתוב מתארם בקדושה, בטהרה ובגדולה ומצד שני אנו מוצאים שדמויות אלו חטאו ונפלו, וזה כתוב בפירוש. כיצד עלינו להתייחס לכך? נעסוק בשלש דמויות: אברהם, דוד ויעקב ומהם נשליך על הכלל.

ו. אברהם אבינו

אברהם אבינו מצטייר כאיש גדול, איש חזק, מלא טוב לב, מלא חסדים, לא נרתע מפני איש, מהפך את כל הסביבה, ומקרבה אל ה', הרואה בו נשיא אלוקים. אותו אברהם מתבשר מהקב"ה: "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה",⁷ למה? על מה זה מגיע לו?

מותר לשאול את השאלה הזו, גם חז"ל שואלים שאלה זו.

האם הבשורה על עבדות של ארבע מאות שנה קשורה לעבירה שעשה אברהם אבינו בפשטות הבנו שהיא נובעת מתוכנית אלוקית. כפי שהיא משתקפת אח"כ במקרא כדי שייצא עם גדול, מושלם, הוא צריך ומוכרח לעבור ב"כור הברזל" של מצרים. כלומר, יש סבל ויסורים שלא באים כתוצאה חטא! אלו ייסורים וסבל שנועדו לרומם ולקדם את העולם, לדלג בזמן מצומצם לדרגות שהעולם הנכרי יגיע אליהם רק בעוד אלפי שנים של ניסיון ותרבות.

צדיקים מחבבים את הייסורים, הם מתייחסים אליהם בתור ייסורים של אהבה, אלו יסורים שמרוממים אותם. עם ישראל היה צריך לעבור את יסורי האהבה האלה.

אברהם לא חטא, כל מה שבא עליו נועד לגדלו ולגדל את בניו אחריו לדרגה העליונה של כנסת ישראל.

והנה חז"ל דרשו בזה אחרת ולגנותו של אברהם, וקשה על דברי הרמח"ל שאמר שבצדיקים דורשים הכל לשבח הרי חז"ל דורשים באברהם אבינו כמה עוונות, חז"ל אומרים שמכיוון שאברהם אבינו עשה ברית עם אבימלך התעכבה גאולתנו.⁸ אברהם שאל "במה אדע כי אירשנה"⁹ וחז"ל אומרים:¹⁰ שאלת במה אדע? "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה!"

7. בראשית טו, יג

8. 'בראשית רבה' פרשה נד: "ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויאמר אבימלך לאברהם מה הנה שבע כבשות", אמר לו הקב"ה אתה נתת שבע כבשות בלי רצוני, חייך שאני משהה בשמחת בניך ז' דורות, אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני חייך כנגד כן הורגים מבניך שבעה צדיקים ואלו הן, חפני, ופנחס, ושמשון, ושאול וגי' בניו, אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני, כנגד כן בניו מחריבין מבניך ז' משכנות ואלו הן, אוהל מועד וגלגל, נוב, וגבעון, ושילה, ובית עולמים תרין, אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים ז' חדשים הה"ד: "ויתן לשבי עזו זה ארון בריתי", וכתוב: "ויהי ארון ה' בשדה פלשתים ז' חדשים..."

9. בראשית טו, ח

איך אפשר לומר על מי שנברכו בו כל גויי הארץ, שהביא על כל הדורות גלות נוראה? שאברהם אבינו קלקל לכל הדורות בכך שעשה ברית עם אבימלך?

אנא נעמוד ונבחן האם אמרו חז"ל שאברהם אבינו איננו הגון? שאיננו איש טוב? שאיננו אב המון גויים? שדרכו אינה ישרה? חס וחלילה. עם זאת חדשו בדבריהם שאפשר ללמוד מהנהגתו של אברהם לכל הדורות, שלפעמים אנשים גדולים וצדיקים, תמורת הישג רוחני ומוסרי לדורם ולזמנם, מחייבים את הדורות שאחריהם. מותר ללמוד כך! זו מגמת הכותב, זו מגמת התורה! כשאברהם מבקש לדעת "במה אדע כי אירשנה?" האין זו זכותו ככל אדם לשמוע מהם זכויותיו? באילו מעלות יצטיינו בניו כשיירשו את ארץ ישראל אחרי מותו של אברהם אביהם? משהו פגום בזה? זה לא פגום! אברהם אבינו, נשאר תמיד המאמין הגדול שהולך עם בנו לעקידה, האיש שעומד מול כל העולם, שאצלו דבר ה' והבטחתו זו מציאות ממש.

גם לגדולים יש רגעים קשים, רגעים שהם רוצים להיווכח שהם זכו לכל הדורות. בגין כך הם מבקשים משהו ממשי - לראות את העתיד בצורה ריאלי. קשה לחיות כל הזמן בעולם העליון.

ואז הקב"ה עונה: אתה רוצה לשמוע את הדברים בכל ממשותם? לרדת לעולם הנמוך? זה יאלץ אותך לראות דברים קשים. זה גם יאלץ את ישראל להגיע לגאולה ברורה וודאית מתוך עולם ממשי וקשה ומלא שיעבוד אשר רק הוא יוליד גאולה ברורה ויציבה לדורות.

2. יעקב אבינו

יעקב אבינו נמצא לפני ה"סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה"¹¹, המלאכים עולים ויורדים, עלה גם אתה! אם תעלה, תזכה לראות את הדברים הגדולים ביותר!

יעקב אבינו מפחד¹², הוא רואה את ארבע המלכיות עולות ויורדות וחושש ללכת בגדלות ולקחת את מנהיגות העולם. יעקב מפחד שגם הוא יעלה וירד. הוא לא מוכן לקפוץ את כל המדרגות האלה ולהגיע למעלה, יעקב רוצה לצעוד בהדרגה, לאט לאט, הוא רוצה לגדל את עם ישראל לאט לאט.

יש כאן פגם: חז"ל לא רצו לתאר את חולשתו של יעקב אלא את חולשתו המהותית המתגלה בכל מהלך הדורות עד ימינו אלה. יש רגעים של הזדמנות היסטורית, שאדם יכול לגדול

10. נדרים לב ע"א: "מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר: 'וירק את חניכיו ילידי ביתו', ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה, שנא': 'במה אדע כי אירשנה'..."

11. בראשית כח, יב

12. 'ויקרא רבה' פרשה כט: "ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמעון בן מנסיא משום ר' מאיר הראהו שרה של בבל עולה ויורד, ושל מדי עולה ויורד, ושל יוון עולה ויורד, ושל אדום עולה ויורד, אמר לפניו: רבון העולמים כשם שיש לאלו ירידה כך יש לי ירידה, אמר לו הקב"ה אל תחת, עלה שאת עולה ואין את יורד. ואעפ"כ נתירא ולא עלה. ר' ברכיה ור' חלבו ור' שמעון בן מנסיא מאיר היה דורש 'בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו', מדבר ביעקב שלא האמין ולא עלה. אמר לו הקב"ה: יעקב אילו האמנתה ועלייתה שוב לא היית יורד, עכשיו שלא האמנתה ולא עלית הרי בניך נאחזין באומות ומסתבכין במלכיות, ממלכות למלכות, מבבל למדי וממדי ליוון ומיוון לאדום."

ולהתעלות למדרגה עליונה ובכך להציל את כל הדורות, חבל שפספסנו רגע זה, אך האם זהו פגם ביעקב אבינו? חז"ל דורשים פה משהו נגד המקרא? הרי זה כל כך מתחייב, זה רק מגדיל את הדמות, המקרא עשה אותם קצת אנושיים, אנושיים גדולים, לא אנושיים קטנים!

3. דוד המלך

דוד המלך חטא או לא?

ספר שמואל מתאר דמויות רבות. חז"ל מסרו לנו ששמואל הנביא כתב ספרו ועוד מספר ספרים,¹³ שמואל היה איש גדול - "משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקוראי שמו..."¹⁴ חז"ל אומרים ששמואל הנביא שקול כמשה ואהרן,¹⁵ הוא היה איש רך ואהוב, חזק וקשה. אין כמעט אישיות בתנ"ך שאנו מכירים אותה בצורה כל כך קרובה ובאופן כל כך עמוק כמו שאנו מכירים את שמואל הנביא, וזאת על אף ששמואל הנביא חי בסך הכל חמישים ושתיים שנה.

שמואל אוהב את דוד ומיחסו ברגש רב במגילת רות, מגדל את ערכו בצרה נשגבה בספר 'שמואל'. דמותו של שמואל היא דמות עצומה, דמות ממנה אנו לומדים את היחס לנבואה, את היחס למלכים שלנו, למלכות שלנו, את היחס לכל הבעיות הפנימיות שלנו. אם שמואל מתאר דמות מסוימת, באופן מסוים שנראה על פניו כדברים המעוותים את טהרתו של דוד המלך, כשאתה בוחן, תנסה להבין למה הוא עשה זאת, מדוע הוא כתב דברים אלו, הרי הוא רצה שנכבד את הדמות הזאת, שנגדיל אותה, אז למה הוא סיפר לנו את זה?

רב אומר שדוד חטא, האם הוא מחפש את עוונותיו של דוד המלך בניגוד לדעת הכותב, בניגוד לדעת המקרא? לא! רב לא דורש דרשות, אלא הוא אומר; זה כתוב! הרי נותנים עונש לדוד. מה היה חטאו של דוד? לזה רב לא נכנס, אבל, לדעתו, חטא היה כאן ואין ראוי לומר שדוד לא חטא, אלא שתשובתו מעלה את אישיותו לדרגת בעל התשובה של כל הדורות.

וחכמים שאמרו "כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה", אף שמבחינה מוסרית יש כאן חטא, ככתוב במקרא, אבל מבחינה הלכתית אין כאן חטא. בזאת הם משתדלים ללמד זכות על דוד המלך, כדבריו של הרמח"ל.

מה שיגידו לכיוון של זכות - הכל נכון, הכל מקובל. אם כן, הוויכוח של חז"ל לא סותר את דברי הרמח"ל. עליך לחשוב ע"פ מגמת הכותב ומגמת הכותב היא להעלות את דמותו של דוד כדמות שתהיה בגדלותה לכל הדורות: "דוד מלך ישראל חי וקיים"¹⁶.

13. בבא בתרא יד ע"ב: "ומי כתב? משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב; יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה; שמואל כתב ספרו ושופטים ורות..."

14. תהילים צט, ו

15. ברכות לא ע"ב: "ונתתה לאמתך זרע אנשים", מאי זרע אנשים? אמר רב: גברא בגוברין; ושמואל אמר: זרע שמושח שני אנשים, ומאן אינון - שאול ודוד; ורבי יוחנן אמר: זרע ששקול כשני אנשים, ומאן אינון - משה ואהרן, שנאמר: 'משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקוראי שמו'..."

16. ר"ה כה ע"א

ה. סיכום

העיקרון הוא, אפוא, מה שאמר הרמח"ל שבין בדרך הדרש ובין בדרך הפשט אתה יכול להרגיש בטוח כשאתה הולך בדרך שמעלה ומרוממת, אבל, אם תלך בדרך הפוכה שם תתדרדר ותפול.

מגמת חז"ל בכל מקום, מתוך הבנת דרכו של הכותב היא, למצוא את כל הטוב שבדמויות הגדולות המתוארות בתנ"ך. מותר לדרוש כל דרשה לכיוון טוב. כאשר התנ"ך מציג לך דמות של רשע, כחוטא, מותר לך להוסיף ולמצוא את רעתו. ובלשונו של הרמח"ל: "וזה מפני כלל שבידיהם, שבמעשה הצדיקים, כל מה שיש לדרוש לשבח צריך לדרוש לשבח, וברשעים להיפך".

כלל זה, אומר הרמח"ל, למדתי מדברי חז"ל. ישנם עוד כללים שאינני מכיר, ואני אומר - כל המפרש "פשטים", אם אתה מפרש עפ"י כוונת הכותב, אין לך בעיה, **אך אין ללכת כנגד כוונת הכותב.**

יש לנו חופש דרשה. מה שנראה בכתובים כאמיתי, תגיד אותו.

יש לראות את התנ"ך בגובה העיניים ולפרש אותו עם מלוא האהבה, עם מלוא חיפוש ערכי התורה, וגדלותם של הצדיקים.

אם אתה מגיע מתוך התורה לחידושי תורה, אז הכל בסדר. אם אתה מתחזק מתוך המקרא להבין את עומק דרכה של אהבת אמת, אהבת הקדושה, עומק דמותו של עם ישראל, אז אין פה שום פגם. שכר תלמוד בידך.

אז תגלה מה זה ישראל, מי הם אבות האומה ומה מעלתם. תלמד את הדמויות, תאהב אותם, תרומם אותם, **תבין את התנ"ך על פי כוונת הכותב.**

